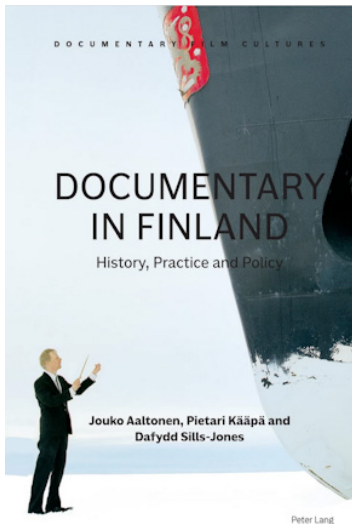

KOTIMAISEN DOKUMENTAARISEN ELOKUVATUOTANNON EVOLUUTIOTA KARTOITTAMASSA

Jouko Aaltonen, Pietari Kääpä ja Dafydd Sills-Jones (2023)
Documentary in Finland: History, Practice and Policy. Peter Lang.
232 sivua.

Jouko Aaltosen, Pietari Käävän ja Dafydd Sills-Jonesin *Documentary in Finland: History, Practice and Policy* kartoittaa suomalaisen dokumentaarisen elokuvatuotannon kenttää ekosysteemisestä näkökulmasta. Painotus on 2000-luvun muutosten ja rakenteiden tarkastelussa, mutta myös historiallisia kehityskaaria käydään läpi. Suuren osan kirjasta haukkaavat rahoittajien, tuottajien ja elokuvaohjaajien haastattelut. Teos on ensimmäinen englanninkielinen, yksinomaan suomalaista dokumenttielokuvaa käsittelevä tieteellinen monografia, ja sellaisena merkittävä avaus – kertoen ehkäpä myös kasvavasta kansainvälisestä kiinnostuksesta suomalaista dokumenttielokuvaa ja sen tutkimusta kohtaan.

Kirjoittajat kertovat lähestyvän dokumenttielokuvatuotantoa ”kulttuurisena konstellaationa”, joka hyödyntää ekologian alalta tulevia käsitteitä kuten ”evoluutiota”, ”ristipölytystä” ja ”sukupuuttoa” soveltaen niitä tiettyyn mediajärjestelmään. Tavoitteena on välttää taloudellisesti tai ”tekstuaalisesti” deterministisiä tarkastelukulmia ja antaa tutkimuksessa tilaa hienovaraisille ja vähittäisille muutoksille sekä tarkastella samanaikaisesti tapoja, joilla elokuvien sisältö ja niiden tuotanto ovat vuorovaikutuksessa keskenään (s. 1–2).

Kirjan näkökulmaksi mainitaan dokumentaarisen elokuvan tuotantojen tarkastelu ekosysteeminä. Lisäksi nostetaan esiin Mette Hjortin lanseeraama perinteinen ”pienien kansakuntien elokuva” (*small nation cinema*), joka tarvitsee julkista tukea menestyäkseen kilpailussa suurempien tuottajamaiden kans-

sa – tässä yhteydessä viittaukset brittiläiseen elokuvatuotantoon kummastuttavat – sekä elokuvan tuotantokulttuurien tutkimus, joka keskittyy elokuvateollisuuteen työnä ja konkreettisina käytäntöinä (esim. Caldwell 2008; s. 12).

Historiallinen katsaus suomalaisen dokumentaarisen elokuvan vaiheisiin (luku 2) taitaa olla ensimmäinen englannin kielellä julkaistu kokonaisuus aiheesta. Viitteiden perusteella osio pohjautuu pitkälti Jari Sedergrenin ja Ilkka Kippolan (2009; 2015) perusteellisiin teoksiin, joiden tarkastelu tosin loppuu vuoteen 1989. ”Uutta dokumenttaaria” koskeva osio tarjoaa siten arvokkaan yhteenvedon suomalaisen dokumentaarisen elokuvan kenties kunnianhimoisimpaan aikakauteen, jota ”kultakaudeksikin” on kutsuttu (esim. Haase 2016), ja sen jälkeiseen aikaan. Tähän osuuteen olisi kaivanut tarkempaa viitteistystä, jotta kiinnostavat lähteet olisivat nousseet paremmin esiin.

Kolme paneelia

Valtaosa kirjasta esittelee suomalaisen dokumenttielokuvan kenttää kolmessa ”paneelissa”, joihin on haastateltu alan keskeisiä rahoittajia, tuottajia ja ohjaajia omina ryhminään. Haastateltavien esiin tuomien subjektiivisten reflektioiden lisäksi on kirjaa varten tarkasteltu myös tuotantodokumentteja ja muuta julkista materiaalia, kuten ammatillisia julkaisuja ja tuotantoyhtiöiden sekä rahoitusorganisaatioiden strategiaraportteja, joiden pohjalta

hahmotellaan yleisempiä tuotantoyhteisön diskursseja (s. 18–19).

Vaikka suomalaisen dokumenttielokuvan ”kultakaudesta” on puhuttu jo jonkin aikaa päättäneenä ajanjaksona – esimerkiksi Antti Haase (2016, 106) sijoittaa sen 1990-luvulle ja 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle – on dokumentaarisia tuotantoja rahoittavien tahojen (erityisesti AVEK, Yle ja Suomen Elokuvasäätiö) tuki laskenut edelleen viime vuosina (s. 68). Huoli alan tulevaisuudesta heijastuu kirjan haastattelumateriaalista, eikä tilanne ole kehittynyt lainkaan toiveikkaampaan suuntaan niiden tekemisen jälkeen. (Ks. Römpötti 2025.) Haastattelut ja paneelit toteutettiin pääosin jo syyskuussa 2019 ja tuottajien paneeli vuonna 2017.

Kirjassa nousevat esiin suomalaisen dokumentaarisen elokuvatyön prekaari luonne, hierarkiat tuotantojärjestelmän toiminnassa (esim. eri rahoittajien roolit), valta-asetelmat rahoittajien, tuottajien ja ohjaajien välillä, rahoitusjärjestelmän muutokset ja näiden tuomat rajoitteet luovalle työlle (s. 13–14, 16, 98, 177).

Suomalainen tuotantojärjestelmä on perinteisesti tukenut ja nostanut ensisijaiseksi taiteellisen työn ja sen tavoitteet (s. 16). 2010-luvulta eteenpäin ekosysteemeissä on kuitenkin tapahtunut suuria muutoksia – resurssit ovat pienentyneet, tuotantoyhtiöiden määrä on kasvanut ja suorien henkilösuhteiden merkitys vähentynyt. Elokuvantekijöitä on enemmän, mutta tukisummat ovat pienentyneet. Rahoituspäätökset kestävät kauemmin, eikä niiden lopputulosta pysty ennakoimaan samaan tapaan kuin ennen. Epätietoisuus rahoituksen saamisesta sopii huonosti yhteen dokumentaarisen elokuvan tekoprosessin kanssa, jossa tekijöiden on oltava valmiita reagoimaan nopeasti todellisuudessa tapahtuviin muutoksiin, tai muuten elokuvan kokonaisuuden kannalta tärkeä näkökulma saatetaan menettää. (S. 94, 96, 134–135, 142–143.)

Aaltonen, Kääpä ja Sills-Jones nostavat esiin, miten näissä muutoksissa on osittain kyse myös kentän ammattimaistumisesta ja siitä, miten formaalimmat käytänteet tarjoavat ehkä paremmat asetelmat ”rahoituspelissä” uusille elokuvantekijöille, joilla ei ole vielä vakiintuneita suhteita tuottajiin ja rahoittajiin (s. 143). Pelin luonne tuntuu siitä huolimatta muuttuneen aiempaa ennakoimattomaksi,

mikä vaikeuttaa elokuvanteon arkea ja myös uusien elokuvantekijöiden tuloa alalle. Sekä kirjaan haastattelut rahoittajat, tuottajat että ohjaajat nostavat esiin, miten nykyinen järjestelmä kuormittaa enemmän kaikkia osapuolia ja miten päätöksenteon epävarmuus voi toimia taiteellisia päämääriä vastaan (s. 98).

Rahoitukseen liittyvät ongelmat hallitsevat myös ohjaajien keskustelua. Niukat resurssit edellyttävät ohjaajilta välillä myös tuottajan roolin omaksumista, etenkin elokuvaprojektin alkuvaiheessa (s. 168). Läpinäkymättömyys rahoituksen hoitamisessa ja eriävät näkemykset elokuvan sisällöistä voivat myös syödä luottamusta ohjaajien ja tuottajien sekä ohjaajien ja rahoittajien väliltä (s. 177, 182). Kaikissa paneeleissa keskusteluista huokuu silti rakkaus lajiin – dokumentaariseen elokuvamuotoon, jota ei tehdä taloudellisen voiton tavoittelun vuoksi. Edellä mainittujen taloudellisten haasteiden vuoksi monet dokumentaarisen elokuvan tekijät ovat kuitenkin siirtyneet tai ainakin harkinneet siirtymistä fiktioiden ja tv-sarjojen puolelle (Römpötti 2025).

Nämä keskustelut tuovat mieleen elokuva-ohjaaja-käsikirjoittaja-teatterintekijä-näyttelijä Anna Paavilaisen lausahduksen liittyen *Tär*-elokuvan (USA 2022) alkukohtaukseen, joka on käytännössä 15 minuutin luento kapellimestarin työstä: ”Ei menis ikinä läpi Suomessa” (Kinnunen 2025). Miten tiukkeneva kilpailu resursseista ja riskinottamisen pelko rahoittajien suunnalta voivat johtaa elokuvantekijöiden itesesensuuriin – taiteellisesti kunnianhimoisista ratkaisuksista pidättäytytään, koska ajatellaan, etteivät ne kuitenkaan saisi rahoitusta. Tai miten ruotsalaiset ja tanskalaiset (fiktio)elokuvantekijät julkistivat Cannesin elokuvajuhlilla uuden *Dogma 25* -elokuvamanifestin, joka vaatii *Dogma 95*:n hengessä sekä taiteellisen prosessin riisumista että päätösvallan palauttamista elokuvantekijöiden käsiin, eräänlaista paluuta auteurismin aikaan (*Dogma 25*; Kinnunen 2025). Monet manifestissa vaadituista asioista toteutuvat dokumenttielokuvan kohdalla, niukkojen resurssien vuoksi.

Teoksessa on jonkin verran toistoa, mikä johtuu pääosin tutkimusmateriaalin keruutapaa noudattelevasta teosrakenteesta – samat teemat esiintyvät ensin rahoittajien, sitten tuottajien ja lopuksi ohjaajien keskusteluissa, ja niitä on mahdollisesti avattu jo aloituslu-

vuissa. Ehkä haastattelumateriaaliin nojaavat luvut 4–6 olisi ollut mahdollista järjestää myös temaattisesti, tuoden keskusteluja yhteen eri paneeleista ja samalla ”ristipölyttää” niitä voimakkaammin keskenään. Yhdessä paneeleista olisi voinut myös asettaa ohjaajia, tuottajia ja rahoittajia saman pöydän ääreen, kun nyt ammattiryhmät asettuvat ikään kuin toisiaan vastaan kirjan rakenteessa.

Joka tapauksessa teos tarjoaa arvokkaan ja näkemyksellisen katsauksen suomalaisen dokumentaarisen elokuvan tuotantokulttuurien muutoksiin etenkin aivan viimeisinä vuosikymmeninä. Nykytilanteen tarkastelu ja tutkimus on tunnetusti haasteellista, mutta juurikin nykyhetken peilaaminen aiempiin tuotantokulttuurin vaiheisiin tarjoaa tähän oivia työkaluja. Jäin kaipaamaan hieman keskusteluita, jotka olisivat keskittyneet tietyn elokuvan tuotantoprosessiin ja sillä tavalla tuoneet vielä uuden konkretian tason tarkasteluun.

Kaiken kaikkiaan haastattelumateriaali ja siihen perustuvat tulkinnot tarjoavat kuitenkin rutkasti uutta tietoa suomalaisen dokumentaarisen elokuvan tuotantotutkimukseen syventäen ymmärrystä elokuvanteon, rahoituksen ja tuottamisen prosesseista sekä näihin liittyvistä ”käytäntöjen yhteisöistä” (s. 12), joissa myös dokumentaarin yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta merkityksestä neuvotellaan. Teos onnistuu siten välittämään monipuolisesti ja ilahduttavan käytännönläheisesti suomalaisen dokumentaarisen elokuvatyön kentän kehityskulkuja, nykyhaasteita ja tulevaisuuden näkymiä.

Niina Oisalo

FT

Lähteet

Aaltonen, Jouko (2023) Murroksia: mediaekologinen näkökulma kultakauden suomalaiseen dokumenttielokuvaan. *WiderScreen* 26(2–3). Saatavilla: <http://widerscreen.fi/numerot/2-3-2023-widerscreen-26/murroksia-mediaekologinen-nakokulma-kultakauden-suomalaiseen-dokumenttielokuvaan/> (linkki tarkistettu 5.11.2025).

Caldwell, John Thornton (2008) *Production Culture: Industrial Reflexivity and Critical Practice in Film and Television*. Durham: Duke University Press.

Dogma 25 (2025) Saatavilla: <https://dogma25.dk> (linkki tarkistettu 29.11.2025).

Haase, Antti (2016) ‘The golden era’ of Finnish documentary film financing and production. *Studies in Documentary Film* 10(2), 106–129. <https://doi.org/10.1080/17503280.2016.1221671>.

Kinnunen, Kalle (2025) ”Ei menis ikinä läpi Suomessa”. *Long Play* 13.8.2025. Saatavilla: <https://www.longplay.fi/kulttuuri/ei-menis-ikina-lapi-suomessa> (linkki tarkistettu 28.11.2025).

Römpötti, Harri (2025) Dokumenttielokuva elää kuilun partaalla: ”Monet harkitsevat jo alan vaihtoa”. *Long Play* 24.9.2025. Saatavilla: <https://www.longplay.fi/kulttuuri/dokumenttielokuva-elaa-kuilun-partaalla-monet-harkitsevat-jo-alan-vaihtoa> (linkki tarkistettu 5.11.2025).

Sedergren, Jari & Ilkka Kippola (2009) *Dokumentin ytimessä: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sedergren, Jari & Ilkka Kippola (2015) *Dokumentin utopiat: Suomalaisen dokumenttielokuvan historia 1944–1989*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.